

Нікула Н.В.

Роль методичної культури у забезпеченні якості професійної діяльності вчителя

Нікула Наталя Вікторівна, аспірант кафедри педагогіки та методики початкової освіти Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна

Анотація. У статті автор обґрунтовує актуальність проблеми методичної культури вчителя на сучасному етапі, розкриваючи дефініції поняття «культура», «професійно-педагогічна культура», «методична культура». На основі аналізу наукових доробків виокремлює компоненти методичної культури, сформованість яких забезпечує якість професійної діяльності вчителя.

Ключові слова: культура, педагогічна культура, професійно-педагогічна культура, методична культура, професійна діяльність вчителя

Вступ. Сьогодні освіта стає одним з найважливіших чинників прогресу і вчитель як носій загальнолюдських і суспільних цінностей, як творець особистості і транслятор надбань культури минулого в майбутнє через освіту підростаючого покоління, привертає особливу увагу суспільства, науковців і практиків.

Формування фахівця, здатного вільно й широко мислити, створювати інтелектуальні цінності, яких завжди потребує суспільство взагалі і школа зокрема, може відбуватися лише в культурному середовищі. Тому, особливої актуальності набуває теза «Від людини освіченої – до людини культури». Важливою сутнісною характеристикою вчителя, ефективним показником його професійної діяльності є методична культура, як різновид професійно-педагогічної культури.

Методична культура вчителя характеризує його як творчу особистість, яка постійно розмірковує, мислить альтернативно, мобільна у своєму розвитку й професійній діяльності, духовно багата, гуманна, віддана своїй справі, захоплена нею. Критерієм такої культури є оптимальність і конструктивність її власного самовираження, самореалізації та способу професійної діяльності, за допомогою якого вона здійснює цю діяльність.

Оскільки вчитель постійно знаходиться в ситуації морального, етичного, світоглядного вибору, оцінювання та регулювання педагогічних обставин і ситуацій, постановки мети і завдань, пошуку засобів їх досягнення, прийняття рішень та їх реалізації, то методологічно важливим є зв'язок методичної культури з його професійною діяльністю.

Методичну культуру вчителя можна уявити як інтегральну якість особистості педагога, умову та передумову ефективної педагогічної діяльності, узагальнений показник професійної компетентності вчителя і мету професійного самовдосконалення. Основним змістом цієї культури вчителя є його здатність до безперервної самоосвіти, самовиховання, саморозвитку, перетворювальної діяльності, свідомого підкорення діяльності ціннісним соціокультурним пріоритетам, ефективного самоуправління і творчої самореалізації.

Короткий огляд публікацій з теми. Феноменологія культури вчителя знайшла своє відображення у працях О. Барабанщикова, В. Беспалько, Є. Бондаревської, М. Віленського, В. Гринєвої, М. Кларіна, М. Крилова, Л. Нечипоренко, А. Овчиннікової, І. Пальшкової, В. Радула, Т. Сидоренко, Л. Хомич, Л. Хоружої, Є. Шиянова. Проблема професійної діяльності вчителя розкрита в працях А. Алексюка, В. Беспалька, В. Галузинського, М. Євтуха, І. Зязюна, Є. Клімова, та ін.

Натомість у сучасній українській педагогічній науці не досліджено проблему формування методичної культури вчителя та основних її складових, які сприяють ефективності педагогічної діяльності, що зумовлює потребу в подальших дослідженнях означеної проблеми.

Ціль. Метою даної публікації є теоретичне обґрунтування сутності методичної культури учителя, її місця в категорії понять «культура». Аналіз основних складових методичної культури як важливого інструменту якісної професійної діяльності вчителя.

Матеріали і методи. З метою дослідження даної проблеми нами використовувався комплекс теоретичних методів (системний аналіз філософської, педагогічної, психологічної, наукової, методичної літератури, вивчення й узагальнення педагогічного досвіду).

Результати та їх обговорення. Для глибокого усвідомлення сутності проблеми проаналізуємо дефініції понять «культура», «професійно-педагогічна культура» та «методична культура» оскільки, аналіз і уточнення понятійно-категоріального апарату та термінології є визначальною методологічною вимогою при вивченні будь-якого явища.

Існує кілька сот визначень поняття культури, але вагомим для нашого дослідження є тлумачення його в педагогічному словнику: *культура* - це сфера духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, творчості, а також установи й організації, що забезпечують функціонування цих систем. Водночас під культурою розуміють рівень освіченості і вихованості людини, а також оволодіння певною галуззю діяльності [3, с. 182].

Як одну з найважливіших складових культури суспільства зумовлену специфікою педагогічної діяльності вчителя, спрямованою на особистісний, інтелектуальний та діяльнісний розвиток, самовдосконалення, розглядає *педагогічну культуру* І. Ісаєв, вказуючи на те, що вона формується в процесі професійної діяльності вчителя та розглядається як діалектична інтегрована єдність педагогічних цінностей [4, с. 15].

Професійно-педагогічна культура – це особливий різновид педагогічної культури, в якому сконцентровано досвід спеціальної інституціолізованої суспільної практики організації навчання і виховання підростаючого покоління у закладах освіти для задоволення конкретних потреб певного суспільства, способів реалізації освітньо-педагогічної діяльності, соціальних вимог, що її унормовують, та способів оволодіння певною діяльністю [8, с. 98]. У словосполученні «професійно-педагогічна культура вчителя» поняття

«культура» є констатуванням людської і тому штучної форми досвіду, завдяки якому має вирішуватися це завдання; «педагогічна» - зазначає специфічну форму і зміст досвіду, засобами якого забезпечується вирішення поставленого завдання; «професійна» визначає суспільний контекст, у межах якого педагогічна культура вчителя початкових класів існує і реалізується як цілісний, суспільно значущий досвід.

Феномен «методична культура» як основа якісної професійно-педагогічної діяльності займає певне місце в ієрархії поняття «культура», яку можна представити в певному ланцюгу послідовності їх розвитку: загальна культура – культура особистості – професійна культура – педагогічна культура – професійно-педагогічна культура – методична культура [1, с.57].

Виходячи з цього А. Карачевцева розкриває методичну культуру вчителя як інтегративне особистісне утворення, діалектичну єдність загального, особливого і одиничного, де загальним є культура особистості, що інтегрує в собі загальнолюдські цінності, соціальні норми, ставлення і способи діяльності. Як особливе вона несе в собі своєрідність професійно-педагогічної культури, тобто містить у собі специфічність професії, а як одиничне - методична культура є індивідуально своєрідним способом створення вчителем навчальної ситуації, у якій його ідея стає в учнів предметом пошуку [5, с.3].

Як зазначає І. Артем'єва, методична культура вчителя – інтегративна характеристика його загальної і професійної культури, що дозволяє в процесі викладання навчальних предметів в повній мірі реалізувати пізнавальні, виховні та розвивальні можливості навчання, а також брати активну участь в інноваційній професійній діяльності, що є актуальним для нашого дослідження.

Вагомою для нас є думка Л. Плеханової яка розглядає методичну культуру як соціально-професійну характеристику педагога, що забезпечує високий рівень його професійної діяльності, методичне осмислення педагогічних засобів, які він використовує у навчальному процесі, і сприяє створенню та засвоєнню нових педагогічних цінностей і технологій [5, с.7].

Методична культура вчителя, крізь призму своїх структурних компонентів, впливає на ефективність його професійної діяльності, що визначається як цілеспрямований вплив на суб'єкта та об'єкта навчально-виховного процесу з метою особистісного, інтелектуального, діяльнісного розвитку, самовдосконалення та самоосвіти педагога.

З позиції досліджень українських вчених (В. Беспалька, В. Галузинського, М. Євтуха, І. Зязюна, Н. Кузьміної) специфіка педагогічної діяльності проявляється в: меті, суб'єкті та об'єкті, засобах, результатах та протіканні процесу педагогічної діяльності [2, с. 85]. Які на нашу думку, ефективними є лише при наявності сформованої у вчителя методичної культури. Це пояснюється у дослідженнях Є. Пасова та І. Артем'євої, які у розуміння структури методичної культури вчителя вкладають наступне: знання про всі компоненти навчального процесу (мету, засоби, об'єкт, результат, прийоми, про себе самого як вчителя), досвід здійснення прийомів професійної діяльності (репродукція культури), творчість як перетворення і перенесення прийомів

навчання (продукція нового у навчанні), емоційне ставлення до професійної діяльності.

Основні складові методичної культури вчителя, які відображають зміст його діяльності чітко виокремлює Н. Шумілова: знання методики викладання предметів; правильне складання тематичного і поурочного планування; озброєння учнів системою знань, умінь і навичок; знання класифікації основних форм, видів, методів, прийомів, засобів навчання та високомайстерне їх використання; формування в учнів наукового світогляду, моральних якостей особистості, поглядів і переконань; розвиток в них пізнавального інтересу, здібностей, волі, емоцій, мовлення, мислення, пам'яті, уваги, уяви, сприйняття; здійснення педагогічної освіти; загальне уявлення про сучасні психолого-педагогічні концепції навчання, освоєння передового педагогічного досвіду; володіння педагогічним тактом; формування в учнів навичок раціональної організації навчальної праці; об'єктивність в оцінці знань, умінь і навичок учнів [1, с.58]. Сформованість зазначених компетенцій сприяє ефективному протіканню професійної діяльності вчителя.

Педагоги-практики, для успішної професійної діяльності, передбачають наявність наступних компонентів методичної культури: науковий світогляд, загальнонаукова і фахова ерудиція, знання з методик викладання предметів, творче мислення, конструктивні здібності та інтелектуальна діяльність, критичність мислення, потреба до самовдосконалення.

У нашому розумінні структурно методичну культуру можна представити як поєднання компетентнісний компонентів, які невіддільні від педагогічної діяльності.

Першим компонентом який ми виділили є *ціннісно-мотиваційний*, що проявляється в сформованості внутрішньої мотивації до методичної діяльності як компонента професійної діяльності; активності та ініціативності в методичній роботі школи; прийнятті позиції методиста як особистіснозначимої, прояві інтересу до вивчення теорії та практики методичної освіти й культури. Значимими для професійної діяльності вчителя є пізнавальні, особистісні мотиви і мотиви професійно-творчих досягнень. Потреба в самореалізації, самоствердженні, любов до своєї справи, прагнення до суспільного визнання є потужним мотиватором будь-якої діяльності [9, с.18].

Важливим для професійної діяльності вчителя є *когнітивний компонент* методичної культури, який відображає систему базових і додаткових знань про методичну культуру та діяльність вчителя. Методологічна спрямованість даного компонента виражається в здатності: володіти засобами оцінки ситуації, освітнього середовища і проектування необхідних інновацій; вміти виділяти і аналізувати психолого-педагогічні чинники і умови, що перешкоджають інноваціям, створювати сприятливий для їх впровадження соціально-психологічний клімат; володіти методологією побудови освітніх технологій, що забезпечують адекватне співвідношення змісту, засобів, методів і організаційних форм навчання; володіти сучасними методами діагностики рівня розвитку пізнавальної, емоційно-вольової та особистісної сфер учня, а також оцінювати новоутворення в цих сферах, що виника-

ють у процесі навчання і виховання; знати особливості роботи з психолого-педагогічного супроводу навчального процесу в школі. Сюди входять знання і вміння організації цілепокладання, планування, аналізу, рефлексії, самооцінки навчально-пізнавальної діяльності [7, с. 30]. Учитель опановує креативними навичками продуктивної діяльності: добуванням знань безпосередньо з реальності, володінням прийомами дій в нестандартних ситуаціях, евристичними методами вирішення педагогічних проблем.

Наступний компонент який ми виділяємо – *операційно-діяльнісний*. Суть якого, за словами Є. Маркушевської, полягає в досвіді практичного застосування тих знань, які були представлені в системі умінь, навичок професійної діяльності, психологічних прийомів, що забезпечують реалізацію традиційних форм роботи з учнями і вироблення нових форм педагогічної взаємодії вчителя і учня, практичних навичок і умінь в конкретній професійній діяльності. Даний компонент методичної культури включає ряд умінь, без яких професійна діяльність вчителя неможлива: вміння цілепокладання; вміння на основі обраних критеріїв відбирати зміст; вміння вибору методики; вміння методично обгрунтовано організувати діяльність згідно поставлених завдань; вміння контролювати виконання навчального завдання учнями.

У дослідженні І. Артем'євої знаходимо комплекс загальнометодичних умінь, які автор об'єднує у чотири групи:

- вміння, що забезпечують орієнтовну основу подальшої діяльності з підготовки та проведення уроку;
- вміння, пов'язані з плануванням уроку;
- вміння, пов'язані з проведенням уроку, тобто з реалізацією на практиці наміченого плану керівництва навчальною діяльністю учнів;
- вміння, пов'язані з самооцінкою результатів проведеного навчання [5, с. 8].

Творчий компонент методичної культури проявляється в педагогічній творчості, яка являє собою важливу складову професійної діяльності. Вона дозволяє творити нові матеріальні й духовні цінності на основі розкриття і вирішення протиріч засобом діагностичного аналізу, новітніх педагогічних знахідок, здогадок, відкриттів, педагогічного новаторства, яке дозволяє оптимізувати систему навчання. Педагогічна творчість дозволяє спрогнозувати розвиток різних педа-

гогічних ситуацій, а також сконструювати і реалізувати нову систему педагогічного процесу.

Наявність творчості в професійній діяльності вчителя сприяє пошуку та використанню педагогічних інновацій, веденню методичної майстерні, створенню і опису досвіду (авторської методики, програми, посібника, тощо) [6, с. 115].

«Тільки людина, зазначає – А. Ходусов, що володіє культурою, здатна осмислити свої дії, поведінку, критично оцінити їх, здатна до рефлексії» [1, с.68]. Опіраючись на ці слова, ми шукаємо сутність *рефлексивного компоненту*, в основі якого лежить процес самопізнання і самоаналізу педагогічної діяльності. Сюди входять вміння учителя вибирати альтернативні способи рішення навчально-виховних задач; самоаналіз прогнозуючого типу, спрямований в майбутнє, самовизначення, самозвіт, тощо. Сформованість яких, сприяє протіканню навчально-виховного процесу на досить високому рівні, що є показником ефективної педагогічної діяльності.

Висновки. Представлене розуміння методичної культури вчителя засноване на тому, що сучасне суспільство гостро несе потребу в глибоко компетентних вчителях, здатних проявляти високу адаптивність і готових до вирішення нових завдань та адекватному сприйняттю прогресивних нововведень, зацікавлених у підвищенні ефективності професійної діяльності, плануючих майбутнє і готових брати на себе відповідальність. Рівень ефективності професійної діяльності вчителя залежить від рівня його загальної, професійно-педагогічної та методичної культури.

На основі вищесказаного стверджуємо, що методична культура вчителя – вища форма його активності, творча самостійність, стимул і умова вдосконалення навчально-виховного процесу, передумова виникнення нових ідей у педагогічній науці та практиці. Це не тільки глибокі знання вчителя, а й майстерність, мистецтво, які дають змогу педагогу ефективно реалізувати свою професійну діяльність. Об'єктивним показником методичної культури є також гармонізація, узгодженість усього того, чим професійно володіє педагог, його почуття міри, а також ефективність процесу педагогічного впливу, високі результати навчально-виховної діяльності і, головне, – спрямованість на саморозвиток, самовдосконалення, підвищення кваліфікації і майстерності.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Бережная Т.Н. Формирование инновационной методической культуры учителя начальных классов в процессе профессиональной подготовки в вузе. Дис. канд. пед. наук: 13.00.08 / Татьяна Николаевна Бережная. – Ставрополь, 2009 г. – 211 с.
Berezhnaya T.N. Formation of innovative methodological culture of primary school teachers in high school. Dis. cand. ped. Sc: 13.00.08 / T. N. Berezhnaya. – Stavropol – 2009. – 211 p.
2. Галузинський В.М. Педагогіка: теорія та історія: навчальний посібник / В.М. Галузинський, М. Б. Євтух. – К.: Вища школа, 1995. – 237 с.
Galuzinsky V.M. Pedagogy: Theory and History: educational-tion manual / V.M. Galuzinsky, M.B. Evtukh. – K.: High School, 1995. – 237 p.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
Goncharenko S. Ukrainian Pedagogical Dictionary / S. Goncharenko. – K.: Lybed, 1997. – 376 p.
4. Гриньова В.М. Педагогічна культура майбутнього вчителя: Навч. посібн. для вчителів та студ. пед. спец. вузів / В.М. Гриньова; Харківський держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х.: 1996 р. – 104 с.
Grinyova V.M. Education Culture Future teach la: Training. Guide for Teachers and Students. ped. spec. Universities / V.M. Grinyova; Kharkiv State. Pedagogical University named after. G.S. Skovoroda. – H.: 1996 – 104 p.
5. Грицай Н.Б. Методична культура як важливий компонент системи методичної підготовки майбутнього вчителя біології / Н.Б. Грицай // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2012, № 7 (25). С. 3–9.
Gritsay N.B. Methodological culture as an important component of the methodological training future teachers of biology / N.B. Gritsay // Pedagogical Sciences: Theory, History, innovative technologies, 2012, № 7 (25). S. 3-9.

6. Кан-Калик В.А., Никандров Н. Д. Педагогическое творчество. – М.: Педагогика, 1990. – 244 с.
Kan-Kalik V.A., Nikandrov N.D. Pedagogical creativity. – M.: Pedagogy, 1990. – 244 s.
7. Михайлішин Р. Професійно-педагогічна культура учителів початкових класів / Романа Михайлішин // Вісник Львівського ун-ту. Серія педаг. 2012 р. Вип. 28. С. 25-34.
Myhaylishyn R. Professional pedagogical culture of elementary school teachers / Romance Myhaylishyn // Bulletin of L'viv Univ. Series pedagogical. 2012 Vol. 28. S. 25-34.
8. Пальшкова І.О. Практико-орієнтований підхід у формуванні професійно-педагогічної культури майбутніх вчителів початкових класів: теоретико-методологічний аспект: Монографія / І.О. Пальшкова – Одеса, 2008. – 339 с.
Palshkova I.A. Practice-oriented approach in the form of bath-professional and pedagogical culture of future teachers of primary school: Theoretical aspects: Monograph / I.O. Palshkova – Odessa, 2008. – 339 p.
9. Радул В.В. Педагогічна культура та соціальна зрілість вчителя: [Навч. посіб.] / В.В. Радул. – Кіровоград: [б.в.], 2000. – 36 с.
Radul V.V. Teaching culture and social maturity of teacher: [Training, guidances.] / V.V. Radul. - Bucharest: [BV], 2000. – 36 p.

Nikula N. V. The role of culture in ensuring the methodological quality of teacher professional

Abstract. Today in Ukraine education is a major factor of progress and the teacher as the bearer of human and social values, as creator of identity and cultural heritage translator past to the future through education of the younger generation, a special interest of society, scholars and practitioners. An important intrinsic characteristics of teachers, effective indicator of his career is methodical culture, as a kind of professional and pedagogical culture. It takes a special place in the hierarchy of the concept of "culture": general culture – the culture of personality – professional culture – pedagogical culture – professional and pedagogical culture – methodical culture. Articles culture teacher determined for knowledge and skills of the teacher, the nature of its professional communication, a penchant for creativity and level of pedagogical skills. This type of culture in the light of the structural components (we distinguish value-motivational, cognitive, operational and active, creative, reflective) affects the effectiveness of the professional work of the teacher. Formation of which is in the design of the educational process, self-searching and determining the proper effective forms, methods, tools and technology education, critical analysis of its educational activities, implementing author's programs, conduct research, and more. Presented understanding of methodological culture of teachers and its components, enables us to conclude professional effectiveness of teachers depends on its methodological culture.

Keywords: culture, pedagogical culture, professional and pedagogical culture, methodical culture, profession teacher

Никюла Н.В. Роль методической культуры в обеспечении качества профессиональной деятельности учителя

Аннотация. Сегодня в Украине образование становится одним из важнейших факторов прогресса и учитель как носитель общечеловеческих и общественных ценностей, как создатель личности и транслятор достижений культуры прошлого в будущее через образование подрастающего поколения, привлекает особое внимание общества, ученых и практиков. Важной сущностной характеристикой учителя, эффективным показателем его профессиональной деятельности является методическая культура, как разновидность профессионально-педагогической культуры. Она занимает определенное место в иерархии понятие «культура»: общая культура – культура личности – профессиональная культура – педагогическая культура – профессионально-педагогическая культура – методическая культура. Методическая культура учителя определяется системой знаний, умений, навыков педагога, характером его профессионального общения, склонностью к творчеству, а также уровнем педагогического мастерства. Данный вид культуры сквозь призму своих структурных компонентов (мы выделяем ценностно-мотивационный, когнитивный, операционно-деятельностный, творческий, рефлексивный), влияет на эффективность профессиональной деятельности учителя. Сформированность которых оказывается в проектировании учебно-воспитательного процесса, самостоятельном поиске и грамотном определении эффективных форм, методов, средств и технологий обучения, критическом анализе своей педагогической деятельности, внедрении авторских программ, проведении исследовательской работы, и тому подобное. Представленное понимание методической культуры учителя и его составляющих, позволяет сделать вывод, эффективность профессиональной деятельности учителя зависит от его методической культуры.

Ключевые слова: культура, педагогическая культура, профессионально-педагогическая культура, методическая культура, профессиональная деятельность учителя